M.E.B.
KANDİLLİ RASATHANESİ
Bilim Tarihi Yayınları
No.9

MANZUM KÜRE TARİFNAMESİ

MUHAMMED SAİD

ÇEVİREN
TAHİR NEJAT GENCAN

1973

MANZUM KÜRE TARİFNAMESİ

MUHAMMED SAİD

ÇEVİREN

TAHİR NEJAT GENCAN

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Demirbaş No: F 43853
Tasnif No: 520 MUH.M

1973

Kandilli Rasathanesinde Basılmıştır.

500000

Y A Y I M L A R K E N

Kandilli Rasathanesi yazmaları içinde rastlanan bu koşu,u şu bakımdan ilginç bulduk: yayımlanmasını gerekli saydık:

1152 (1736) de yazılan bu koşukta, Batı'nın "pozitif" biliminden sızan ilk izler konu edilmektedir. Şiirimizde pozitif bilimin hemen hemen ilk yansımalarıdır:

Bir Hollandalı, yaptığı iki "küre" yi saraya sunuyor : biri gök küresi, biride yer küresi. Padişah- I.Sultan Mahmut- bu kürelerin işleyişlerinden, durdukları yerde dönüşlerinden hoşlanmıştır.

Koşukta bunlar anlatılırken Yer'in yuvarlak olduğu,bir eksenınçevresinde döndüğü, gece ile gündüzün bu dönüşten ileri geldiği düşüncesi yadırganmamış; tatlılıkla benimsenmiştir. Günlerin uzayıp kısalması da alafranga saata göre açıklanıyor: Güneş Koç burcuna ve Terazi burcuna girdiği günlerde saat altıda doğar ve onikide öğle çizgisine varır, deniyor.

Küre üzerinde karalar, hele denizler incelenirken anlatılışa coşkular sindiği seziliyor.

Yayımda şu biçimde üçlü karşılaştırmayı gerekli saydık:

a. Sol sayfalara tıpkı basımları aldık.

b. Sağ sayfalara yeni harflere çevrilişlerini koyduk

c. Sayfaların altlarına da yaşayan, yaşayacak olan türkçe çevirilerini... Yalnız çevride şu güçlüklerle karşılaştık:

Kalemi pek işleğe benzemeyen ozan, ölçüyü, uyakları denkleştirmek için gereksiz, biraz da yakıştırma sözcükler kullanmış; kimikez gerekli olanı dizeye sığdıramamıştır.

Yazın epiklerine (edebi sanatlara) düşkünlük göze çarpıyor. Bunda saraya sunma isteğinin etkisi yer yer görülmektedir.

Çağının gidişine uyarak bir kavram için birkaç- hatta bildiğince, yerleştirebildiğince- anlamdaş kullanmaktan kendini alamamıştır. Örneğin, Osmanlıca olan ilk koşada- koşuğun ikinci koşasında- dört anlamdaş art arda sıralanmıştır: hamd, sena, medih, sipâs : bir de minnet ve şükür....

Bunlara benzer nice pürüzler düz çevriyi güçleştirmekteydi . Bu güçlüğü yenme çabasına girişseydik birçok yerlerde, zorlamanın etkisiyle anlam gölgelenecek, kimi yerlerde de sözcükle dizenin kaynaşmaması yüzünden kavrayış güçleşecekti. Onun için dizeleri sözcük sözcük çevirmektense anlam birimlerinden çıkan özü, yani denmek istene - ni vermek yolunu daha uygun bulduk. Bununla birlikte iyice söküleme - miş, koyu gölgeler içinde boğulmuş yerler kalmıştır. Hoş görüleceğini umuyoruz.

Bütün bunlarla birlikte bilim ve kültürümüzün, "pozitif" anla yışa ilk dönüş izlerini yansıtan, bu bakımdan da çok uğurlu bir emek olan bu yapıtı ve onun uyanık yaratıcısı " Mehmet Sait" i 237 yıl son ra bugün, Cumhuriyetimizin Ellinci Yıl dönümünde saygılarla anarız . Bunu ulusal bir borç biliriz.

اشعار منظوم در مناقب تاریخ سنه مبنی
استفتاح ابد المشهد

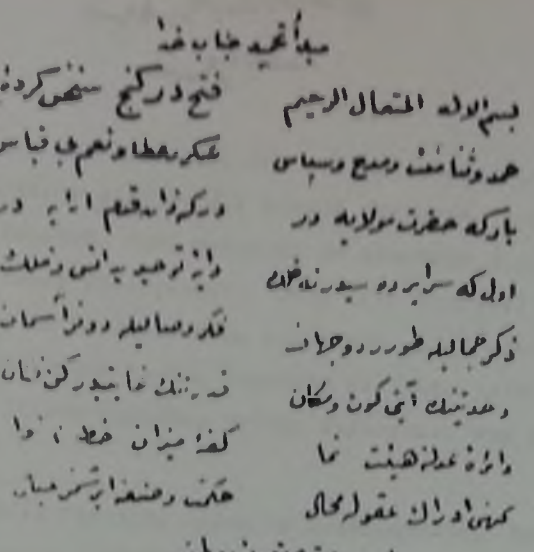

مبدأ تحمید جناب حق

بسم الله المتعال الرحیم — فتح در گنج سخن کرده ام

حمد و ثنا مدح و سپاس — شکر عطا و نعم بی قیاس

بارگه حضرت مولا یه در — در که ذات قدم ایا به در

اول که سزا بر ده سجده اوست — وایه توحید پیا نی و نعت

ذکر جمالیه طور روح فزا — فکر وصالیه دو نرا آسمان

وحدتیتک آینی کون و مکان — قدرتک غایت در کون زمان

دائره عدلت هیئت نما — کفه میزان خط استوا

کنهی ادراک عقول محال — حکمت وصنعت اوتن مثال

دیباچه نصیحت مطلق

گوهر اجلال صلوة وسلام — فقره تعظیم حبیب الانام

سجده دستا مم کائنات — ورد زبان حکم کائنات

رحمتی پیایه لولو کدر — خلقتی سرمایه افلاکدر

پایه اکرامه مبسوط فرش — رفعتی قدیه کوره بام عرش

نامی محمد یدی مخصوص در — جمله عالمدن اوه مقصود در

کلدی مؤخر ده ولی مبتدا — اولدی مقدم خبر انبیا

ULU TANRI'YA BAŞLAYIŞ ÖVGÜSÜ

Acıyan Yüce Tanrı'nın adıyle söz (deyiş) haznesinin kapısını açtım Ulu Tanrı'nın katına sonsuz övgüler; bağışlarına, verdiklerine eşsiz şükürler... Dokuz felek (gök) Onun otağı, insan ve melek eli birliğinin dayesidir (?) . İki evren güzelliğini anmakla (zikretmekle) du - rur Gökler ona kavuşmak düşüncesiyle döner. Bütün varlık, birliğinin göstergesi, yaratılış gücünün sonucudur. Adaletinin değresi (dairesi) uzay görünümü, terazisinin gözü ekvator çemberidir. İçyüzünü (özünü) uslar kavrayamaz, etmenine, yapışına imge erişemez.

MEBDE-İ TAHMÎD-İ CENÂB-I HUDÂ

B'ism-i İlâh-il Müte'al-ir-Rahîm
Peth-i der-i genc-i suhan kerdeim*
Hamd ü senâ minnet ü medh ü sipâs
Şükr-i'atâ vü ni'am-ı bî kıyâs
Bârgeh-i Hazret-i Mevlâ'yadır
Dergeh-i Zât-ı Kıdem-ârâ'yadır
Ol ki serâ-perdesidir nüh felek
Dâye-i tevhîd yed-i ins ü melek
Zikr-i cemâliyle durur dü cihân
Fikri visâliyle döner âsmân
Vahdetinin âyeti kevn ü mekân
Kudretinin gâtidir kün fekân
Dâire-i adline hey'et-nümâ
Keffe-i mizân Hattı-ı İstivâ
Künhini idrâk ukule muhâl
Hikmet ü sun'una erişmez hayâl

DER-AKABEŞ TASLİYE-İ MUSTAFA

Gevher-i iclâl-i salât ü selâm
Fıkra-i ta'zîm-i Habîb-ül-Enâm
Subhe-i dest-i ümeme-i kâinât
Vird-i zebân-ı hikem-i kâinât
Rıf'ati pirâye-i Levlâk'dır
Hilkatı ser-maye-i eflâkdır
Pâyine ikrâmile mebsût Ferş
Rif'at-i kadrine göre bâm-ı Arş
Nâmı Muhammed yeri Mahmûd'dur
Cümle-i âlemden O maksûddur
Geldi muahharde velî mübtedâ
Oldı mukaddem haber-i Enbiyâ

HEMEN ARDINDAN MUSTAFA'YA SALAT

Salât ve selâm ululamasının elmas'ını, kamunun sevgilisini ağırlama bölümü:

Evrende bulunanların ellerinde tesbih, dillerinde onun adı var. O, Levlâk'ın bezeği, yaradılışın ana nedenidir. (Bu koşa şöyle açıklanır: Ulu Tanrı, Yüce Yalvaç Muhammed Mustafa'ya: "Levlâke levlâk lemma halaktu'l-eflâk" Sen olmasan, sen olmasan ben gökleri yaratmazdım" buyurmuştur.) Yeryüzü (Ferş) onu ağırlamak için döşenmiş "Arş" ın damı Onun değeri yüceliğine göre olmuştur. Adı Muhammed'dir, yeri Mahmud'dur". *Kamudan dilek odur. Yalvaçların sonuncusu olarak geldi, gene de başlamdır, yalvaçların öncüsüdür. Ay, parmağını kıskanarak yarıldı. Tanyeri yanağının alından utandı.*

* Kerdeem olmalıdır.

** Makam-ı Mahmud, Mahşerde "Liva-ül-Hamd" altında yüce şefaat makamı.

اصبحی شکید قراولدی شی آل رخندن فجل اولدی شفق

فقرهٔ اسباغ صلوتش بآل

آله اصحابه تکریم تام جمله اشیاعه حد احترام

هر بیسی راهبر اقتدا کوکبه باکوکبه اهتدا

مظهر اسماء جلالت قرین مصدر شرع شرف ای دین

گوهر شهباز زمین حجاز مشعل قافله اهتداز

خاصه اول دیت خلفا رسول یه رفیق راه سعادت دخول

بعض ابوبکر ایله فاروقدر نایلدی واصل عجب قدر

هم ذی عثمان و علی مرتضی منبع نور و دریم و لقا

مدح شهنشاه محامد خصال

یوم فرخنده و فرخ قدم سعد زیاده شه عالی لصم

حضرت سلطان ممالک ستان سرور خاقان جلالت نشان

پادشه جم حشم افخم سپاه مملکت ای ولایت پناه

مهر سپهر شرف تاج و تخت صاحب و زمل مرتبه بخت و بخت

نه بوزاد و زنک لجه بنا بنات حلیه دیباجه غنا بنات

فخر شهان حضرت محمود خان اکرم سلطان سپهر امان

EVDEŞLERİNE SALEVAT BÖLÜMÜ

Evdeşlerine, ülküdeşlerine ağırlamalar; soydaşlarına, yandaşlarına yüz saygı. Bunların her birisi doğru yol kılavuzu; Tanrı'ya yöneliş'in yıldızıdır. Bunlar yüceliklere ermiş dinin şerefini süsleyen kuralların kaynağı olmuşlardır. Hicaz yollarını aydınlatan elmas; üstün yolcular birliğine ışık kaynağıdır. Özellikle Yalvacımızın dört izdeşi (halifesi) ve mutluluk yolunda arkadaşı olan Ebubrkir'le Ömer'in adları Ayyuk 'a ermiştir. Osman "nur" kaynağıdır; Ali, bilimin, doğruluğun kapısıdır.

Isbı'ı reşkiyle Kamer oldı şak Âl-i ruhundan hacil oldı şafak

FIKRA-İ İSBÂĞ-I SALEVATEŞ Bİ-ÂL

Âline ashâbına tekrî..-i tâm; Ceyline eşya'ına sad ihtirâm
Her birisi râhber-i iktidâ Kevkeb-i bâ-keckebe-i ihtidâ
Mazhar-i esma-i celâlet-karîn Masdar-ı şer-i şeref-ârâ-yı d'n
Gevher-i şeb-tâb-ı zem`ın-i Hicaz Meş-ale-i kafile-i îtizâz
Hâssa ol dört hulefâ-i Resûl Bedreka-i râh-i saâdet-vusûl
Yani Ebubekr ile Fârûk'dur Nâmları vâsıl-i Ayyûk'dur
Hem dahi Osman ü Ali Murtazâ Menba-i nûr ve der-i ilm ü hüdâ

MEDH-İ ŞEHİNŞÂH-I MEHÂMİD-HISAL

Bu dem-i fehunde vü ferruh-kadem Sa-d-i zamân şeh-i Âli-himem
Hazret-i Sultân-ı memalik-sitân Server-i hakan-ı celâlet-nişân
Pâdişeh-i Cem-haşem encüm-sipâh Memleket-ârâ-yı velâyet-penâh
Mihr-i sipihr şeref-i tâc ü taht Mâh ü Zühal-mertebe fîrûz-baht
Zîver-i evreng-i cihan-bânyân Hilye-i dîbace-i Osmânyân
Fahr-i şehân Hazret-i Mahmûd Han Ekrem-i sultan-ı sipihr-âstân

ŞAHLAR ŞAHINA ÖVGÜ

Bu uğurlu çağ, uğurlu ayak; zamanın uğuru, yüce işler başaran Şah;ülkeler alan büyük Sultan; üstünlükler örneği başbuğ Hakan; Cem görkemli, yıldız ordulu, ülkeler bezeği Padışah... Tahtın, tacın şerefi, göklerin güneşi, Ay ve Zuhal gibi talihi parlak .. Evrenlilerin en güzel örneği, Osmanlıların bezeği, şahlar övüncü, göklere egemen en üstün Sultan Mahmut Han..

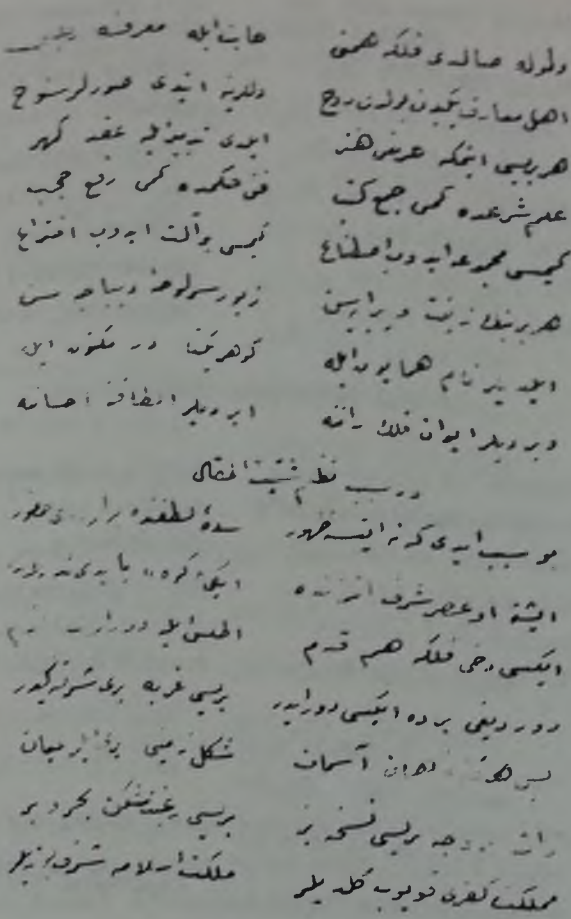

"Himmeti"gökleri çınlattı. Bilime, beceriye eğilimi sonsuzdur. Bilimleuğraşanlar yeniden can buldu. Gönüllerine yenilikler doğdu. Her birisi beceriler göstermeğe, onlardan inciler dizmeğe yöneldiler. Kimisi din bilimlerinde betikler derledi. Kimisi gökbilimde örtüler kal - dırdı. Kimisi dergi düzenledi. Kimisi yeni aygıt yapma yolunu buldu . Her biri, yapıtlarının başlangıçlarını Sultanın yüce adıyle, eşsiz inci ile, saklı elmasla süslediler. Gök denlü yüce sarayına verdiler; Sonsuz iyiliklerine , bağışlarına erdiler.

Velvele saldı feleğe himmeti — Gayet ile marifete râğbeti
Ehl-i maarif yeniden buldı rûh — Dillerine etdi suverler sünûh
Her birisi etmeğe arz-ı hüner — Eyledi tedbîr ile ıkd-güher
İlm-i şeri'de kimi cem'i kütüb — Fenn-i hikemde kimi ref'-hucüb
Kimisi mecmua edüb ıstınâ' — Kimisi bir alet edüb ihtirâ'
Her birinin zînet ü pîrâyesin — Zîver-i ser-levha-i dibacesin
Eylediler nâm-ı hümâyûn ile — Gevher-i yektâ dür-i meknûn ile
Verdiler eyvân-ı felek-rânına — Erdiler eltâfına ihsânına

DER-SEBEB-İ NAZM-I ŞETİT-ÜL-MAKAL

Bu sebep idi ki ne etse zuhûr — Südde-i lutfunda bulurdı huzûr
İşte o asr-ı şeref-akrânde — İki "küre" yaptı Nederlânde*
İkisi dahi feleğe hem-kadem — Atlas ile devrleri mültezem
Durduğu yerde ikisi devr eder — Birisi garba biri şarka gider
Birisi hey'etde heman âsmân — Şekl-i zemîni biri eyler ıyan
Zat-ı bürûca nüsha-ber — Birisi rağbet-şiken-i bahr ü ber
Memleket-i küfri koyup geldiler — Milket-i Islâma şeref buldılar

BU DAĞINIK SÖZLERİ KOŞUK BİÇİMİNE KOYMANIN NEDENİ

*Neden şu: Her yeni nesne Sultanın eşiğinde erinç bulurdu. İşte o yücelmeler çağında bir Hollandalı iki küre yaptı. İkisi de gökle bir gidişti. Atlas'la** dönmeleri gerekli sayılmış. Durduğu yerde ikisi de döner: Biri batıya, biri doğuya gider. Birisi hemen hemen gök görünüşünde. Birisi yeryüzünün biçimini apaçık gösterir. Birisi burç - lar kesimine örnek. Birisi deniz ve karalara karşı olan isteği kı - racak değerde. "Küfür' ülkesini bırakıp geldiler: "Islâm" yurdunda üstün değere erdiler.*

* *Hollandalı bir kişi*

** *Eski gökbilimde, durağanları kapsayan bölgenin üstünde, bütün gökleri çevreleyen yıldızsız ve büsbütün boş sanılan üst gök.*

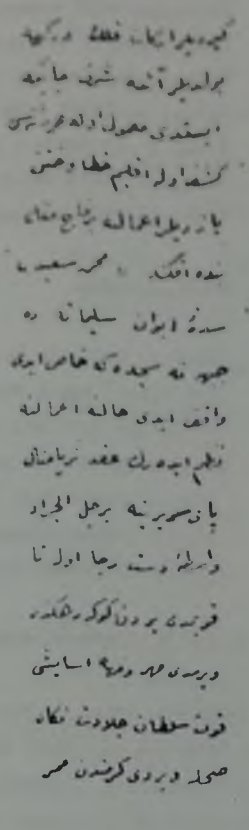

Şahlar şahının gökler yüceliğindeki kapısına sunuldu, girdiler. İkisi deçok beğenildi. Orada üstün değerler yer buldular. Sultan bunların işleme konmasını, çalıştırılmasını istedi. Böylece bütün gökle - rin kapıları açılsın. Hıta ve Haten bölgeleri ortaya çıksın. Ergin kişiler onlarda bulunan değerleri çözümlediler. Yaptıklarını yazıları ile dile getirdiler.

Arz olunup dergeh-i şâhînşehe
Girdiler erkân-ı felek dergehe

Oldı ikisi dahi makbûl-i Şeh
Buldılar anda şeref-i câygeh

Tab'ı hümayun-ı mülûkânesi
İstedi mazûl ola her dânesi

Feth ola ebvab-ı felek cümleten
Kesf ola iklîm-i Hata vü Haten

Halledip eşkâlini ehl)ı kemal
Yazdılar â'mâline bir kaç makal

Dâi-i dîrîne ezel-ül-abîd
Bende-i efkende "Muhammed Saîd"

Sâha-i kâşâne-i şâhânede
Südde-i ebvâb-ı Süleymânede

Mur-i ber-ârende-i ihlâs idi
Cebhe-nih-i secdegeh-hâs idi

Nâzır olup bunların ahvâline
Vâkıf ıdı hâline â'mâyine

Her ne kim oldıysa kıyl ü kaal
Nazm ederek ıkd-ı Süreyya-misâl

Ol dahi yüz sürmeği kıldı murad
Pây-i serîrnî bi-ricl-il cerâd

Sübha-i dür gibi kabîl-üd-dua
Vâsıta-ı dest-i rica ola tâ

Lâkin o demden beri emr-i sefer
Koymadı yerden göğe reh-güzer

Top tüfeng (in) şerer ü nâlişi
Vermedi Mihr ü Mehe âsâyişi

Şükr-i hezârân ki bi-lutf-ı İlâh
Kuvvet-i Sultân-ı celâde-nigâh

Eyleyüp â dâsını zîr ü zeber
Sahhile verdi kereminden memer

En eski duacısı, köleciklerinin en aşağısı, düşkünü, saray alanında, eşiğinde, içten bağlılığı üstün bir karınca olan, alnını içtenlikle secdeye koyan "Muhammed Sait"de bunları gördü Durumlarını işlemlerini öğrendi O sıralarda olup bitenler, söylenenleri Ülker yıldızı dizisi gibi koşuklaştırdı Böylece o da tahtın ayağına yüz sürerek bu koşuğu bir çekirge ayağı gibi sunmak istedi* Takı bir elmas tesbih gibi bir dua sunusu, yalvarış elinin bir aracı olsun

Ne varki birden patlayan bir savaş yerden göğe yol geçirmedi. Top tüfek çakınları, yalımları, iniltileri ayın ve güneşin bile dirliğini kaçırdı. Tanrı'nın bağışladığı iyiliklere binlerce şükür ki Sultanın gücü yağılarını yerle bir etti

* Yalvaç Süleyman, Belkis'le evleniyor. Bütün canlılar düğün armağanları sunuyorlar, Karınca da bir çekirge bacağını sürükleyerek tahtın önüne gelmiş ve şu sözleri sunmuş: " Armağan sunucusunun değerince olur" Bu dizede doğu mitolojisinin bu öyküsü anımsatılmak istenmiştir.

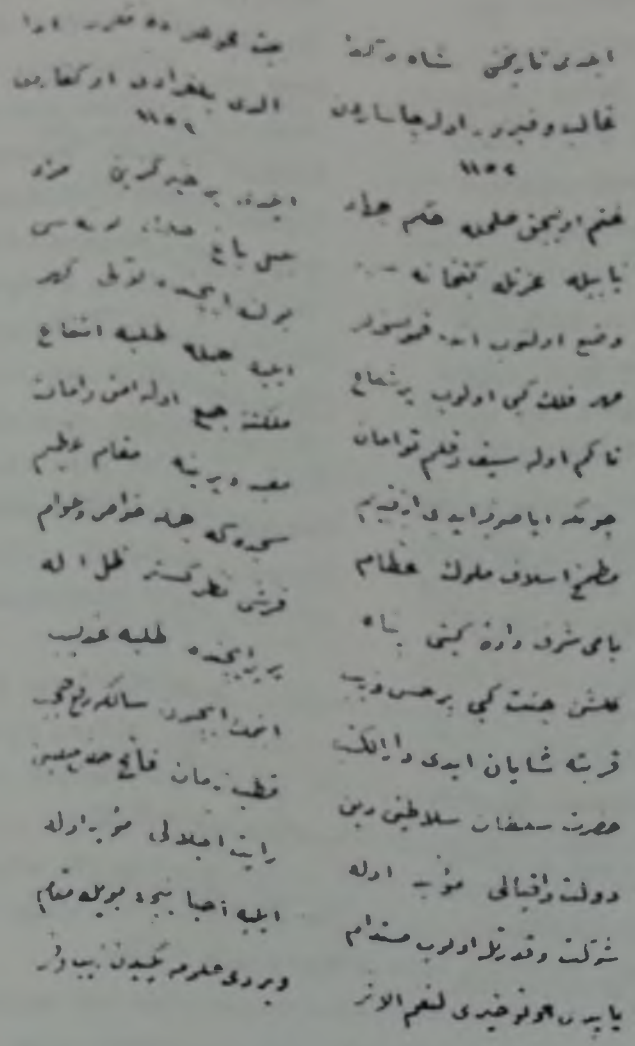

Bu olayın tarihini herkes, dizelerin noktalı harfleriyle yineledi:

Galib ü firûz ola Çâsârdan Aldı Beliğrad'ı o Küffârdan

1152 (1736) 1152 (1736)

Kutsal savaş barışla sona erince bir seckin "hayır", bir kitablık yapılmasını buyurdu: içine bütün betikler konsun, gökbilimin, felsefenin bülbülüne yuva olsun, göğün güneşi orada barlasın, bütün öğrenciler yararlansın. Böylece kılıçla kalem ikizleşsin. Yurd, her türlü kötülüktenkorunsun.

Eyledi târîhini şâh ü gedâ
Galîb ü fîrûz ola Çâsâr'dan
1152
Hatm olıcak sulhile hükm-i cihâd
Yapıla ızzetle kütüphânesi
Vaz' olunup anda kamu nüshalar
Mihr-i felek anda olup pür-şu'à
Tâ kim ola seyf ü kalem tev emân
Çünki Ayasofya idi ez-kadîm
Matmah-ı eslâf-ı mülûk-i 'ızâm
Bâmı şeref-dâde-i kîtî-penah
Gülşen-i cennet gibı pür-hüsn ü zîb
Kurbete şâyân idi dâr-ül-kütüp
Hazret-i sultan-ı selâtîn-i dîn
Devlt ü ıkbâlı müebbed ola
Şevket ü kudretle olup müstedâm
Yaptı o nev-hayrı li-ni 'me'l-eser

Beyt-i mücevherde mükerrer edâ
Aldı Beliğrad'ı o küffârdan
1152
Eyledi bir hayr-i güzîni murâd
Bülbül-i bâğ-ı hikemin lânesi
Buluna içinde leâlî güher
Eyleye cümle talebe intifâ'
Mülketine cem' ola emn ü emân
Ma'bed-i dîrîne maka-ı 'azîm
Secdegeh-i cümle havâs ü'avâm
Ferşi nazar-küster-i zıllı-i İlâh
Yer yer içinde talebe andelîb
Etmek içün sâlike ref'-i hucüb
Kutb-ı zamân fâtih-i hasn-i hasîn
Rayet-i ıclâli müeyyed ola
Eyleye ihyâ nice böyle makam
Verdı 'ulûma yeniden zîb ü fer

Ayasofya en eski çağlardan beri seçkinlerin, herkesin "secde"ye baş koyduğu yüce bir tapınaktır. Ona eskilerin büyük sultanların göz koy muşlardı. 'Kubbe'si şeref vererek acunu sığındırır. Tanrı gölgesiyle döşeli yeri cennet bahçesi denli güzelliklerle dolu. İçinde yer yer öğrenciler bülbül... Bu bilim yolunu tutanlara perdeleri (engel olanları) kaldırmak için Ayasofya yakınına bir kıtablık yakışırdı. Din sultanlarının sultanı, çağının "kutb" u, alınması güç, en sarp kaleleri açıcısı (fatihi) bilim yoluna girenlerin yararlanması için Ayasofya yakınına bir kitablık kondurdu. Evren durdukça dursun, üstünlük bayrağı yüceldikçe yücelsin ve böyle kamuya yararlı yerler ortaya konsun. O güzel yeri yaptırmakla bilimlere yeniden parlaklık ve güç kazandırdı.

سعیده مجموعه کبی بر کتاب — اولمش انکا جامع کتب فضل و باب
محرر شاته والا نشانه — فاعل و مفعول زمان و مکان
بازدی خاصه دو تاریخ نام — بیت کهر بار رشیق النظام
بو اثر لامع محمود خان — رسم کتبخانهٔ اسنا مکان
١١٥٢ — ١١٥٢

اولدی محلده اوخیه جلیل — بو اثر پاک عدیم المثیل
بو سوزی طولدی فرح ایله تمام — فوجی کلدی ملکك لاکلام
اولمغه فرسوده رخ بنده کی — واضع پیشانی افکنده کی
اسکی خیالی بنه تجدید ایدوب — بحث قدیم یکی ترتیب ایدوب
بازمعه بو نظم کهر بار یی — بعض بیانه ایکی دیلدی
ایلدی سرخامهٔ فکرم شتاب — بازدی ایکی ترطه هم ایکی باب
مصطلح هندسه یه ترطه — بری یسوعاتی ایده ترتیبنه
مابدن بری فلك بری ارض — حالن ایدوب باب هیئته عرض
سوردی بو زینی سدهٔ علیاسنه — طوردی عبودیتی اقصاسنه
فخر خوافین سلیمان نشان — ظل سلطان پناه جهان
عین عنایله چوبره نظر — اطلسی سوندن کبی اعلا کچر
عرش خدا کبی بولوب ارتفاع — ایتمز اولور مرتبه دیکر اتباع

(Kitaplık) içyüzü bakımından dergi niteliğinde bir betik gibidir. Bütün betikler onun ayrımları ve bölümleri olmuştur. Zaman, yer, her nesne onun yüceliğine uygun düşmüştür. Elmas saçan güzel düzenli bir koşa ile iki tam tarih yazdı(m):

Bu esir-i lâmi'-i Mahmud Han — Resm-i kütüphane-i isnâ mekân
1152 (1736) — 1152 (1736)

" Yüksek bir yer olan bu kitaplık Mahmud Hanın Parlak eseri(dır)".

Ma'nîde mecmû'a gibi bir kitab
Mahmedet-i şânına vâlâ-nişan
Yazdı hitamın dü târîh-i tâm
Bu eser-i lâmi'-ı Mahmûd Han
1152
Oldı mahallinde o hayr-i celîl
Bir yüzü doldı ferah ile tamâm
Olmağa fersude ruh-i bendegî
Eski hayali yine tecdîd edüp
Yazmağa bu nazm-ı güher-pareyi
Eyledi ser-hâme-i fikrım şitâb
Mustalah-ı hendese bir tavtıe
Bâbların biri felek birı arz
Sürdi yüzin südde-i ulyâsına
Mefhar-ı sultân-ı penâh-ı cihân
Ayn-ı inâyetle buyursa nazar
Arş-i Hudâ gibi bulup irtifa'

Olmuş ana cümle kütüb fasl übâb
Fâil ü mef'ûl ü zamân ü mekân
Beyt-i güher-bâr reşîk-ün-nizâm
Resm-i kütübhâne-i inna-mekân
1152
Bır eser-i pâk adîm-ül-mesîl
Nevbeti geldı feleğin lâ-kelâm
Vâzı'-ı pişânî-i efkendegî
Bahs-i kadîme yeni temhîd edüp
Yani beyâna iki devvâreyi
Yazdı ıki tavtıe hem iki bâb
Bırı rüsûmâtın eder tebvie
Hâlin edüp bâb-ı Hümayûna arz
Durdı ubûdı'yeti inhâsına
Fahr-i havakıyn-i Süleymân-nişân
Atlası suzen gıbi âlâ geçer
Etmez olur Mihr ü meh'e ittibâ'

O yüksek hayır, tam yerinde tertemiz eşsiz bir yapıt oldu. Bir yüzü öyle iç açıcı ki Göğün kulluk benzi eskiyip soldu, biri yere eğildi, söz görürmez biçimde nöbeti geldi

Eski imgeyi bir daha yenileyip, eski konuyu yeniden düzenleyip bu elmas parçası koşuğu yazmağa, yani o iki döneğeni anlatmaya başladım. Düşünce yetkim coştu İki öndeyişle iki bölüm yazdım Bunlardan terimli geometri bir öndeyiş oldu Birinde de çizgiler resimleri yer aldı. Bölümlerin biri göğün biri yerin durumunu yüce sultan kapısına arz etti. Yüksek eşiğine yüz sürdü, Kulluğum bildirmeye başladı, Evreni koruyan sultanlar güvencesi. Süleyman'ca hakanların övüncü: gözünü bir tatlıca çevirse bakışı. Atlas iğne gibi deler geçer: Ay'a Güneş'e eğilmeksizin Tanrı'nın "Arş"ına yükselir.

فصل بنجم نوطه در هندسه

نقطه جزء قسم اولماکه خط
اکا دیو تعریف اولنه طول خط

خط بسیط اولدقی ایچون اکا
یعنی اکری بسیط دیو تسمیه اولنمش حکیم

طول ایله عرض اولسه بونلره اکا
یعنی ایکی وجهله تقسیم اولنه

دوزنم جونکم دینلور مستوی
عبارت شهیر دیر یالنوز

بومری محدب کوریوسه اکر
اکا قبو اولنه مقعر دینلور

عرض اولمه کر طول ایله عرضه نسبت
جسم دیو اسم ویرلمش اولنه

زاویه هرکونه دائره آر اولور
هر خط هر سطحده جاری اولور

موجد دکر اولسه ایکی مستقیم
یعنی بری قائم بری مفروض

انلرك اوستنی بر اوج یاره
قائمه و منفرجه جاره

هر سطح سطحون اولور حدی خط
خطدن غایت اولور بسیط نقطه

سطحی محیط اولمایه ایکی مستقیم
ایکی اوجی بر یره کلمز دیم

اوائل اوجدرکه جماعت اوله
شکل منفت دیو شهرت بوله

دائره اولور وحی اولونه یاد
ضلعی حاصل اولور انکا ایله

نوعلریك اولی دار مستقل
مقصد مزده بری اولدیم دکل

اکری بر اولوسه بتمه عالمه
ولو صوکوسترلیك آدمه

دائره اصل وله مطلوعدر
الته بر کا ایله مطلوعدر

BİRİNCİ AYRIM, GEOMETRİ ÜZERİNE ÖNDEYİŞ

"Nokta" bölünmez, uzunluğu olana (çizgi), ok gibi dümdüzüne (doğru) denir. Eğrisine eğri çizgi denmiştir. Uzunluğu ile eni olsa ona düzlem denir, iki yönden bölünür; Düzüne (düzlem) denir. Başkaları da ayrı ad alır. Yumruya (dışbükey), çukur olursa (içbükey) adı verilir. Eni, boyu, derinliği olana "cisim" denir.

FASL-I YEKÜM TAVTIE DER-HENDESE

Nokta çü na-münkasem amma ki hat
Ana denür ola tûlu fakat

Doğrısı ok gibi olur müstakîm
Münhanî eğrisine dermiş hakîm

Tul ile arz olsa dinür sath ana
Yanı iki vachile taksîm ola

Düzüne çünkim denilür müstevi
Gayriye gayri denilür b'is-sevi

Yumru muhaddeb görinürse eğer
Ana çukur ola muka'ar makar

Umk ola ger tul ile arza karîn
Cısim dinür ismine anın hemîn

Zaviye her küşelere ad olur
Her hat (ü) her sathile icâd olur

Mücidi ger olsa iki müstakîm
Yani biri kaim biri mukîm

Anların esmâsı bu üç râdde
Kaime vü münferice hâdde

Cisme satıh sathın olur haddi hat
Hatlara gayet aranursa nukat

Sathı muhît olmaz iki müstakîm
İki ucu bir yere gelmez kadîm

Lâ-ekal üçdür ki cemâat ola
Şekl-i müselles deyü şöhret bula

Dört ve beş olur dahi olur zıyâd
Dıl'ı hesabınca olur ana ad

Nev'lerinin adı da var müstakil
Maksadımızda biri lâzım değil

Eğri bir olursa yeter âleme
Dürlü suver göstererek âdeme

Daire ehl-i dile matbû dur
Alet-i pergâr ile hesnêdur.
maşru'dur.

Her köşe bir (açı)dır, çizgilerle de olur, düzlemler de. Onu yapan iki doğru ise; yani biri kalkık biri yatay ise adları üç türlü olur; dik, geniş, dar. Cismin sınırı yüzey, yüzeyinki de çizgidir. Çizginin uçları da noktadır. İki doğru bir yüzeyi çevreleyemez. Çünkü ikişer uçları bir araya gelmez. En az üç olmalı ki birlik olsun. Böylesi (üçgen) adıyle ün salmış olsun. Bu biçimlerin dörtlüsü, beşlisi de olur. Kenar sayılarına göre adlanır. Türlerinin ayrıca adları da vardır. Amacımızda bunları gerekli görmedik. Eğri bir olursa - türlü biçimler göstererek- herkese yeter. Çember perger le çizilir.

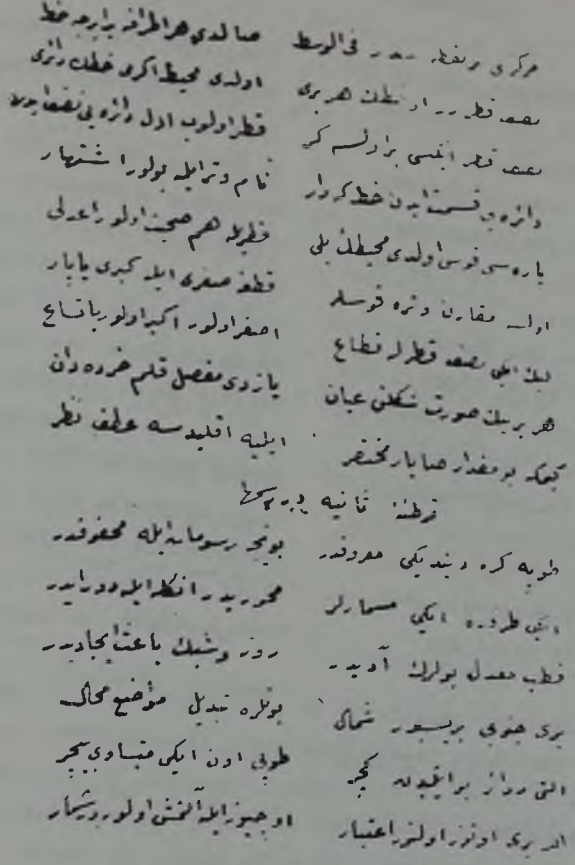

Ortasında bir nokta(özeği = merkezi) dir. Bu özekten her yanına çizgiler salınır. Bu çizgilerin her birine (yarıçap) denir. İkisi birleşince (çap) olur ve daireyi ikiye böler. Çemberi bölen doğru (kiriş) adıyle ünlenmiştir. Çemberin parçasına (yay) denir, en doğ rusu yarıçapla anlaşılır. Yayla kirişin yakınlığı (küçük kesimi, büyük kesimi) oluşturur. İki yarıçapla ayrılan parça küçük olur, genişledikçe büyür. Bunların her birinin biçimini, ayırtılarıyle , apaçık yazdım. Bunu kısa bulanlar, Uklidis'e göz atsınlar.

Merkezi bir noktasıdır fî'l-vasat — Saldı her etrafa beraberce hat
Nısf-ı kuturdur o hatın her biri — Oldı muhît eğri hatın dâiri
Nısf-ı kutur ikisi bir olsa ger — Kutr olur ol dâireyi nısf eder
Dâireyi kısmet eden hat ki var — Tâm veter ile bulur istihar
Pâresi kavs oldu muhîtin belî — Kutr ile hem-sohbet olur â'deli
Olsa mukarin vetere kevsler — Kıt'a-i suğrâ ile kübrâ yapar
Lîk iki nısf-ı kuturla kıtâ' — Asgar olur ekber olur b'ittisâ
Her birinin suret-i şeklin ıyân — Yazdı mufassal kalem-i hurde-dân
Kim ki bu mıkdâr(ı) sayar muhtasar — Eyleye Üklidise atf-ı nazar

TAVTIE-İ SÂNİYE DER-RESMİHA

Topa küre dendiği marûfdur — Bunca rüsûmât ile mahfûfdur
İki tarafda iki mismârlar — Mihveridır anınile devr eder
Kutb-ı muaddil buların adıdır — Rûz u şebin bâis-i icâdıdır
Biri cenûb birisidir şimâl — Bunlara tebdîl-i mevazı' muhâl
Altı devâır bu ıkıden geçer — Topu on iki mütesâvî biçer
Her biri otuz olunur itibâr — Üçyüz ile altmış olur der-şümâr

İKİNCİ ÖNDEYİŞ RESİMLERİ ÜZERİNE

Topa "küre" denildiğini herkes bilir. Bunca çizgilerle süslenmiştir. İki başındaki kutub denilen iki çivi (ekseni) vardır. Onunla döner. Bu dönüş gece ile gündüzün oluşunun nedenidir. Kutuplardan biri güney, öbürü kuzeydir. Yer değiştirmeleri olanaksızdır. Bu iki kutuptan altı çember geçer. Ve topu on iki eşit bölüme biçer. Bunlardan her biri otuz denk tutulur ve toplamı üçyüz altmış olur.

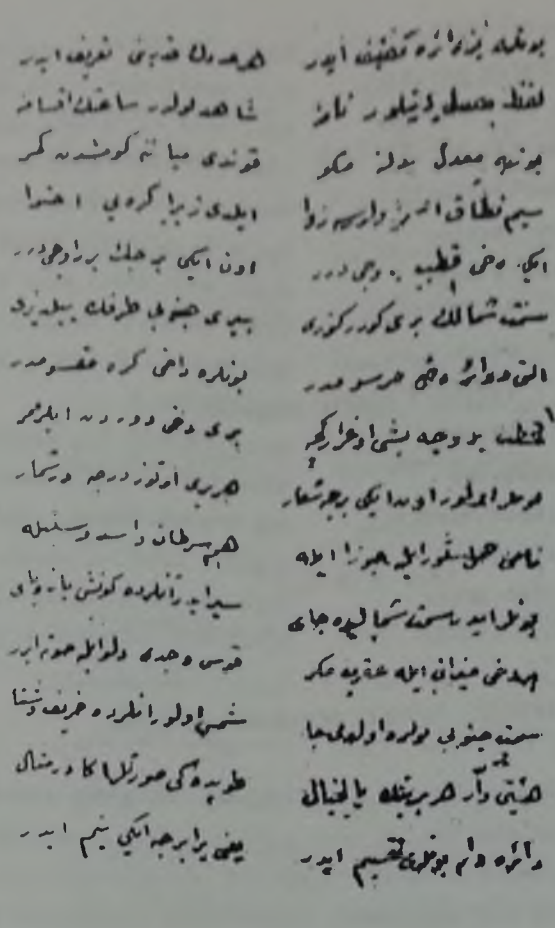

Bunları bir çember sınıflandırır ve her sayının değerini tanımlar. Ona muaddil (denkleştirici) derler. Saatın bölümlerini gösterir . Bunda Muaddil yerine kürenin beline bir gümüş kemer kondu. Küreyi içine aldığı için ona gümüş kuşak demek yaraşır. On iki burcun birer ucu olarak iki de kutup burcu var. Biri Kuzey yönünün görür gözüdür. Öbürü güney yönünün yıldızıdır. Küreyi bölen altı çember Çizilmiştir. Bunlardan beşi kutba uğrar. Biri uzaktan geçer. Bunlar

Bunları bir dâire tasnif eder
Her adedin kadrini tarif eder
Lefz-ı Muaddil denilür namına
Şâhid olur saatın aksâmına
Bunda Muaddil bedeline meğer
Kondı miyânına gümüşden kemer
Sîm nitak ısmi olursa revâ
Eyledi zira küreyi ihtiva
İki dahi kutb bürucudurur
On iki burcun birer ucudurur
Semt-i Şimalin birı görür gözü
Bırı cenubî tarafın yıldızı
Altı devair dahi mersûmdur
Bunlara dahi küre kamsûmdur
Kutb bu vech beşi uğrar geçer
Biri dahi Dûrdan eyler memer
Bunlar olur on iki burcu şiâr
Her biri otuz derece der-şümâr
Namı Hamel Sevr ile Cezâ ile
Hem Seretân ü Esed ü Sünbüle
Bunlar eder semt-i şimâlîde cây
Seyr eder anlarda Güneş yaz ve yay
Bir dahi Mîzân ile Akreb meğer
Kavs ü Cedi Delv ile Huta erer
Semt-i cenûbî bulara oldı câ
Şems olur onlarda harîf ü şitâ
Hey'eti var her birinin bi'l-hayâl
Toptaki sûretler anadır misâl
Dâire var bunları taksim eder
Yani beraberce iki nîm eder.

on iki burca gösterge olur ve her biri otuz derece sayılır. Adları Koç, Boğa, İkizler, ile Yengeç Aslan Başak tır Bunlar kuzey bölgesinde yerleşmiştir. Güneş ilkbaharla yazın onlarda yol alır. Terazi, Akrep, Nişancı, Oğlak, Kova ve Balık da yerleri güney bölgesidir. Güneş sonbaharla kışın bunlarda bulunur.

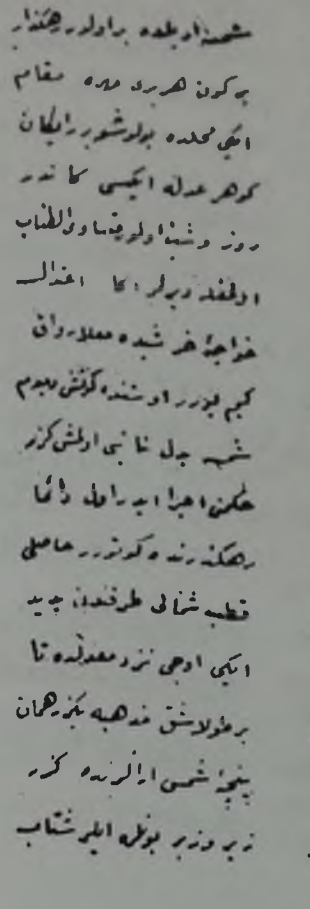

İmgede canlandırılan bunların her birinin topta birer örneği vardır Bunları bir çember iki yarıma böler.

Bu çember Kuşak diye anılır ve Güneş, yılda bir oradan geçer üç-yüz altmışa bölünür. Her biri bir gün Güneş'in yeri olur. Kuşak çizgisiyle Muaddil iki yerde buluşur. Bunlardan biri Koç'tur, birisi Terazi'dir. İkisi de eşitlik elmas'ının ocağıdır. Güneş bunlara gelince gece, gündüz eşit uzunlukta olur. Her yerde eşitlik olunca ona gündüz eşitliği denir. Kuşağın üstündeki altın gerdanlık Ulu Güneş'in yüce çardağıdır. Güneş onun üzerinde yürüdüğü için ona, kuş -

Mıntaka namıyle bulup iştihâr
Bu dahi üç yüz ile altmış tamam
Mıntıka hattıyla Muaddil hemen
Biri Hamel birisi Mîzândır
Bunları tahvîl edicek Âftâb
Cümle emâkinde tesâvî kemal
Mıntaka üstündeki zerrîn ıtâk
Ana reh-i Şems denür lâ-cerem
Yani müzehhep yola eyle nazar
Şems denür ana dahi zâhirâ
Vardır anın sîm gibi hâmili
Yani kim ol kavs-i arîz ü sepîd
Mihverin üstüne döner daima
Bir tarafı bende müşâbih ıyân
Muttasıl olmuş iki beyzî meğer
Her tarafa meyli için âftâb

Şems'e o yılda bir olur reh-güzâr
Bir gün her biri Mihr-e makam
İki mahalde buluşur râygân
Gevher-i adle ikisi kândır
Ruz u şeb olur mütesâv't-tınâb
Olmağile derler ana i'tidâl
Hâce-i Hurşîd'e muallâ rivâk
Kim yürür üstünde Güneş dem-be-dem
Şems'e bedel nâibi olmuş gezer
Hükmünü icra eder ol daima
Reh-güzerinde götürür hasılı
Kutb-i şimâlî tarafında bedîd
İki ucu nezd-i Muaddil'de tâ
Bir dolaşık mezhebe benzer heman
Pençe-i Şems aralarında gezer
Zîr ü zeber bunlara eyler şitâb

kusuz, Güneş Yolu denır. Yani bu yıldızlı yola bak. Güneşin yerine o-nun örneği gezmektedir. Görünüşte ona da Güneş denır. O da durmadan yapacağını yapar. Onun- yolunun uğradığı yere götüren gümüş gibi bir taşıyıcısı var. Yani kuzey kutbu yönünde gözüken o geniş ve ak yayın iki ucu ta Muaddildedir. Ve eksen üstünde durmadan döner. Bir yanı tüm bağ biçimindedir; ne var ki bir dolaşık yola benzer. Meğer Güneş ın pençesi bu bitişik iki yumurta bıçimlının aralarında gezer. Güneş her yana eğilmek için üst alt bunlara koşar.

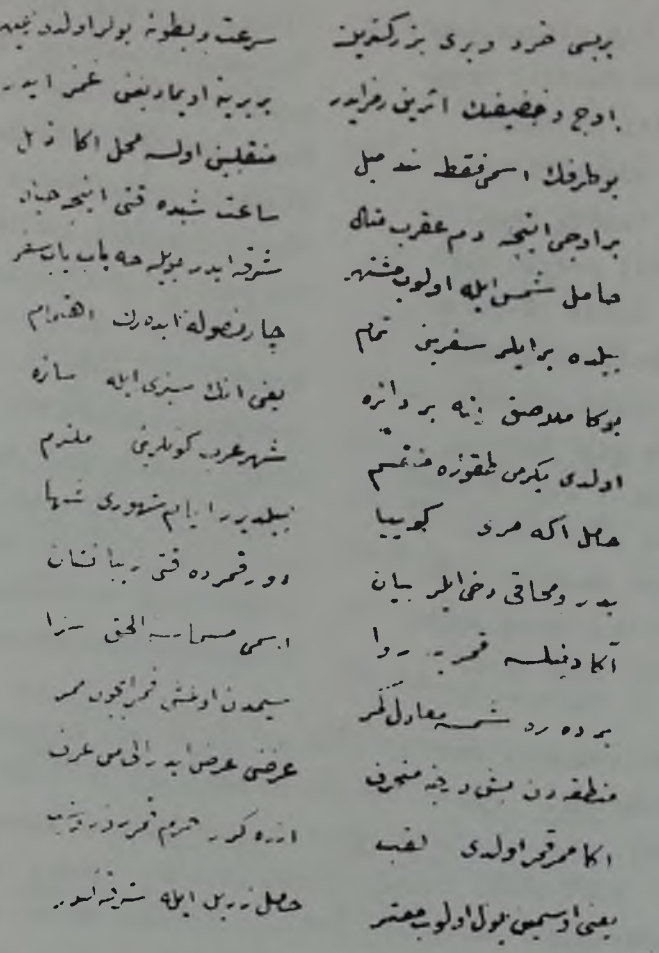

Biri ufak, biri daha büyüktür. Çabukluk ve yavaşlama bunlara bağlıdır. Bunlar günötenin, günberinin izlerini simgeler ve birbirlerine uymadıklarını kovlar. Bu yanın adı "eğilim bağı" dır. İki dönence ona kuyruk olabilir. Bir ucu akrep kuyruğu gibi incedir. Gece saatında çok ince hayal... Ünü, Güneşi taşıyandır; böylece yavaş yavaş ddğuya yürür. Dört mevsimi özenle izliyerek bir yılda yolculuğunu bi -

Birisi hurd ve biri büzrükterîn
Sür'at ü butue oldu rehîn

Evc ü hazîzin eserin remz eder
Birbirine uymadığın gamz eder

Bu tarafın ismi fakat bend-i meyl
Münkalebeyn olsa mahal ana zeyl

Bir ucu ince düm-i akreb%misâli
Saat-i şebde kati ince hayal

Hâmil-i Şems ile olup müşteher
Şarka eder böylece yab yap sefer

Yılda bir eyler seferin tamam
Çar füsûle ederek ihtimâm

Buna mülâsık yine bir daire
Yani anın seyri ile sâire

Oldu yirmi dokuza münkasem
Şehr-i Arap günlerini mültezem

Hâmil ana merri gûyya
Bildirir eyyam%ı şühûri şehâ

Bedr ü muhâkı dahi eyler beyan
Devr-i Kamerde kati zîbâ-nişân

Ana denilse Kameriyye revâ
İsmi müsemmâsına el-hak sezâ

Bir de reh-i Şemse muadil kemer
Sîmden olmuş Kamer içün memer

Mıntakadan beş derece münharif
Arzını arz eder ilâ men aref

Ana memerr-i Kamer oldu lakab
Anda gezer cirm-i Kamer rûz ü şeb

Yani o simîn yol olup muteber
Hâmil-i zeerîn ile Şarka gider

tirir. Buna bitişik, onunla birlikte yürüyen, yirmi dokuza bölünmüş bir çember. Arap aylarının günlerini gösterir Ayın dolanışı da pek göz alıcıdır: Dolunayı ayların son üç günlerini gösterir Bu yüzden ona " kameriye" dense bu ad kendine yaraşır Bir de Güneş yoluna denk olarak Ay için gümüşten bir kemer vardır Kuşaktan beş derece sapmış olarak anlayana enini gösterir Ay, gece gündüz onda gezdiği için ona " Ay Geçidi" denildi. Yani o gümüş yol, altın yüküyle Doğuya gider

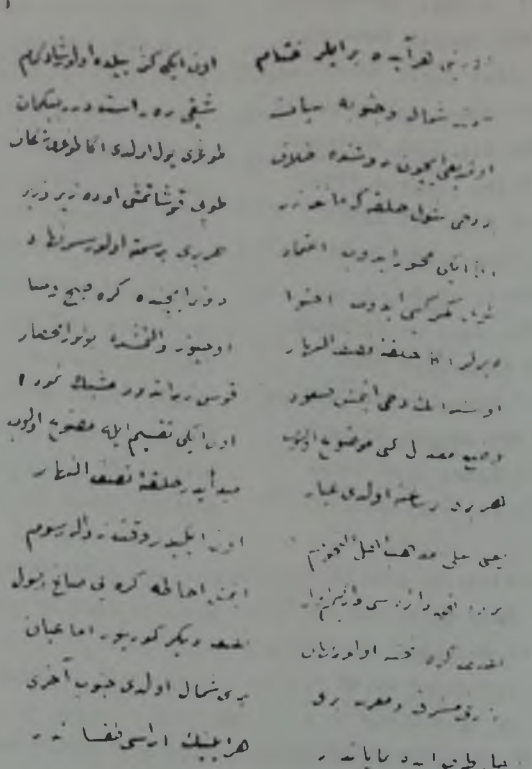

Dönüşünü her ayda bir sona erdirir; yılda on iki kez mutlu olur. Kuzey güney yönlerinde yolu -kuşkusuz- dostoğrudur. Gidişinde bir sapma olmadığı için düzgün yol ona doğru yumak... Bir de topu alt ve üstten kuşatmış olan halkaya iki eksen tutunur. Bu eksenlerin her biri bir yana baş koymuştur. Topu kemer gibi kapsar. Top, onun içinde akşam, sabah döner. Ona Günorta halkası (meridıyen) derler. Üç

Devrini her ayda bir eyler hitâm
Semt-i şimale ve cenuba ıyan
Olmadığı içün revişinde hilâf
Bir dahi şol halka ki mânend-i zer
Ana iki mihver edüp itimâd
Topu kemer gibi edüp ihtiva
Derler ana halka-i Nısf-ün-nehâr
Üstüne anın dahi etmiş suûd
Vaz'-ı Muaddil gibi mezu' olup
Her biri bir saata oldu ayar
Yani alâ mezheb-i ehl-in-nücûm
Bir de ufuk dairesi var kim ol
Nısf-ü küre tahtına olur nihân
Bir tarafı Maşrik u Mağrib biri
Çâr taraf anda nümâyândır

On iki kez yılda olur şâd-kâm
Şıkkı reh-i râstdürür bî gümân
Doğru yol oldı ana doğrı şikâf
Topu kuşatmış o da zîr ü zeber
Her biri bir semte olur ser-nihâd
Döner içinde küre subh ü mesâ
Üç yüz ü altmışta bulur inhisar
Kavs-i zer-endûd ü müşebbek-nümûd
On iki taksîm ile masnû' olup
Mebdeidir halka-ı nısf-ün-nehâr
On ikidir vakt-i zevale rüsûm
Etmiş ihata küreyi saş ve sol
Nısf-ı diğer görünür amma ıyan
Biri Şimâl oldu cenûb âhırı
Her ikının arası doksandır

yüz altmışa bölünür. Yaldızlı kafes örtüsü onun da üstüne çıkmıştır. Muaddil bıçiminde konup on iki bölunenin başlangıcı Gunorta halkasıdır. Her biri bir saata ayarlanmıştır. Yani Gökbilimcilerin mezhebine göre öğle vakti saat on ikidir. Bir de ufuk çemberi var ki küreyi sağdan sola kuşatmıştır. Yarı küre altında gizlenir. öbürüsü apaçık görünür. Bir yanı Doğu, bir yanı Batı. biri Kuzey. öteki de Güney. Onda dört yol görünür. Her ikisinin arası da doksandır.

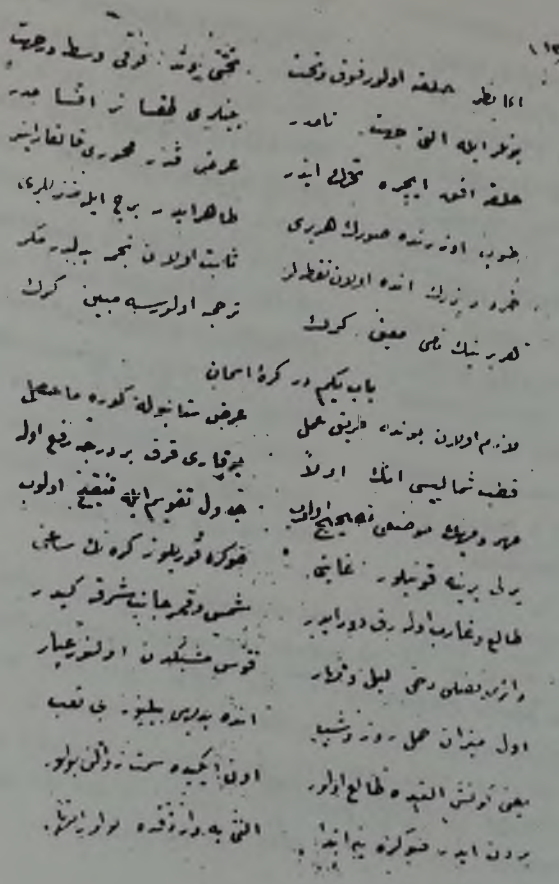

Ona göre halka üst , alt olur. Bu bakımdan altı (kiriş), üstü (ortam) dır. Böylelikle yönler tam altı oluyor. Araları doksanara bölünür. Halka Ufuk içinde oynar; eni kadar ekseni iner kalkar. Top üzerindeki şekillerin her biri burçları,menzilleri belli eder. Toptaki büyük küçük beneklerden her biri bir (durağan)ı göstermektedir. Bunların her birinin adı belli olmak gerek. Dilimize çevrilirse daha açıklaşır.

Ana nazar halka olur fevk u taht — Tahtı veted fevkı vasat der-cihet
Bunlar ile altı cihet tâmdır — Beyinleri doksanar aksâmdır
Halka ufuk içre taharrük eder — Arz kadar mihveri kalkar iner
Top üzerinde suverin her biri — Zâhir eder burc ile menzilleri
Hurd u büzürk anda olan noktalar — Sâbit olan necme bedeldir meğer
Her birinin nâmı muayyen gerek — Tercüme olursa mübeyyen gerek

BÂB -I YEKÜM DER KÜRE-İ ÂSMÂN

Lâzım olan bunda tarik-ı amel — Arz-ı Stanbul'a göre mâ-hasal
Kutb-ı şimâlîsi anın evvelâ — Yukarı kırık bir derece ref' ola
Mihr ü Meh'in mevzii tashîh olup — Cedvel-i takvîm ile tenkîh olup
Yerli yerine konılur gayeti — Sonra kurılur kürenin sâatı
Tâli'u gârib olarak devr eder — Şems ü Kamer canib-i Şarka gider
Dâir ü fazlı dahi leyl ü nehar — Kavs-i müşebbekten olunur ayâr
Evvel-i Mîzân Hamel ruz u şeb — Anda bedîhî bilinür bî-te'ab
Yani güneş altıda tâli' olur — On ikide semt-i zevâlin bulunur
Birden eder sonra yine ibtidâ — Altıya vardıkda bulur intihâ

BİRİNCİ BÖLÜM GÖK KÜRESİ ÜZERİNE

Bunda tutulması gereken yol Istanbul enlemine göre işlem yapmaktır Kuzey kutbu kırk bir kerte yükselir. Güneşin ve Ay ın yerleri düzeltilip takvım çizelgesiyle durulaştırılır. Hepsi yerli yerine konduktan sonra kürenin saatı kurulur. Doğar ve batan olarak döner. Böyle ce Güneş ve Ay doğu yönüne gider. Dönüşü de (gece gündüz yayı ndan ayarlanır. (Terazi nın başlangıcı, (Koç), gece ve gündüz onda kolaylıkla bulunur. Yani Güneş altıda doğar. On ikide öğle çizgisini bulur. Sonra yine birden gidişe başlar. altıda sona erer.

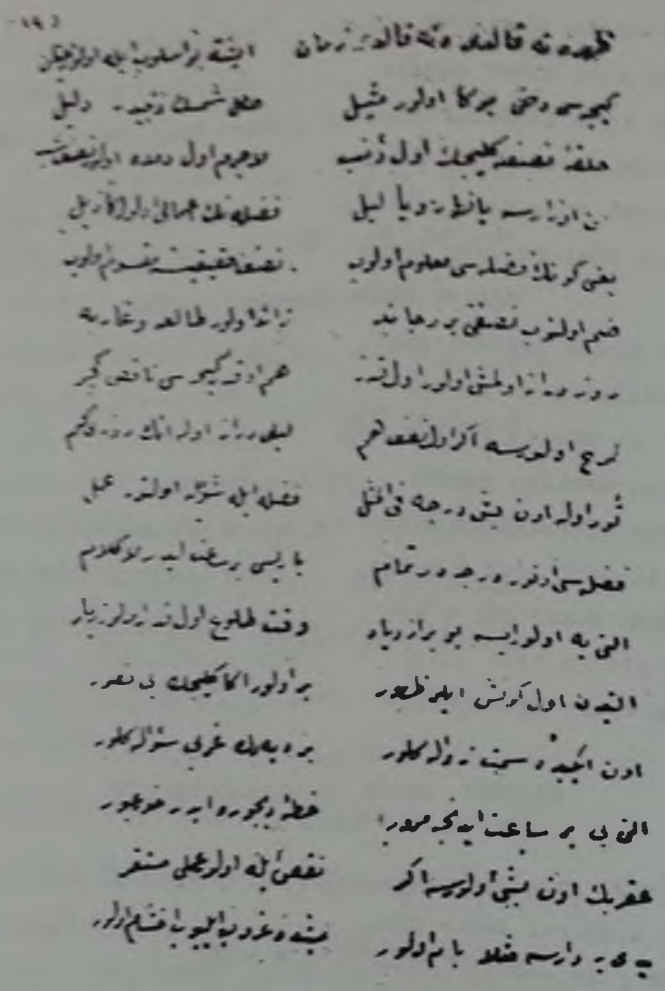

Öğleye ne kaldığı böylece belli olur. Gecesi de buna uyar. Buna güneşi taşıyanın kuyruğu kanıttır. O kuyruk halkanın orasına gelince, kuşkusuz gece yarısı olur. Ne var ki gündüz ya da gece uzarsa artığın işlemleri ona eklenti olur ; yani günün artışı bilinir, gerçek yarısına bölünür. Yarısı bir yana eklenir. Böylece doğuş ve batış artar. Gündüz ne denli uzarsa gece de o oranda eksik geçer. Eğer o yarı çıkarılırsa gecesi uzun olur; Gündüzü eksilir. Örneğin (Boğa)

Zuhre ne kaldı ve ne kamdı zamân
İşte bu üslûb ile olur ıyân

Gecesi dahi buna olur mesîl
Hâmil-i Şems'in zenebîdir delîl

Halka-i nısfa gelicek ol zeneb
Lâ-cerem ol demde olur nısf-ı şeb

Lâkin uzarsa yâ nehâr ü yâ leyl
Fazlanın Â'mâli olur ana zeyl

Yani günün fazlası ma'lûm olup
Nısf-ı hakîkîsine maksûm olup

Zammolunup nısfeti bir cânibe
Zâid olur tâlia vü gâribe

Ruz dırâz olmuş olur ol kadar
Hem o kadar gecesi nâkıs geçer

Tarh olunursa eğer ol nısf hem
Leyli dırâz ola anın ruzu kem

Sevr ola on beş derece fi'l-mesel
Fazla ile şöyle olunur amel

Fazlası otuz derecedir tamâm
Yarısı bir saat eder lâ-kelâm

Altıya olur ise bu bir izdiyâd
Vakt-i tulû' olur ol kadar ziyâd

Altıdan evvel güneş eyler zuhûr
Bir olur ana gelicek bî-kusûr

On ikide semt-i zevâle gelür
Bir diyerek garbî suale gelür

Altıyı bir saat edince mürûr
Hıtta-i deycura eder hû ubûr

Akreb'in on beşi olursa eğer
Naks ile olur amel müstekar

Yediye varsa meselâ bâm olur
Beşte gurub eyleyüp ahşam olur

on beş kerte olunca artıklık şöyle olur; Artığı tam otuz kertedir. Yarısı kuşkusuz bir saat eder. Bu ekleme altıya olursa güneşin do - ğuşu da o denli artar; Güneş, altıdan eksiksiz bir saat önce doğar. On ikide öğle çizgisine varır. (Bir) diyerek Batılı soragelir. Altı- yı bir saat geçince Güneş, karanlıklar ülkesine göçer. (Akreb) in on beşi olursa eğer eksilmeyle işlem yapılır. Örneğin yediye varsa, sabah olur. Beşte batar akşam olur.

غیبدی بونده ایدوب قیاس بسط ایچون هیئت شناس
لازم ایسه فصلی بیلمك اگر هیدول آیی یه اولنه نظر
عرض سنا بولمکدره بالتمام فصل وتضعیف ایه جمعتمام

باب دوم دیکره ارض

بونده عیان اولدی ایچون مجرور یازمدی اشکال به وجه صور
انده نمایان کره ارض وسما اولدی بو اینه جغرافیا
بحر محیطلك نسب وهیئتی صوکی انبلدی کیتی
انده جلی ارض عشیه وجهیه بحر خزر بحر سیاه وسقیه
طول ایله عرضی متین تمام اولمش ایا الله معدود ارقام
طولی معدلدر اولنور شمار عرضی صیار حلقه نقطه نظر
طول ایله عرضی جنینه هر محل شبه یسر اولور بونلرایه سنه دل
البته بو اسلوبایله اکر محققه اولسه معلوم اولور ای عالی بخت
لیك سیورلمه علی بك گمان ناصواب کره کبی صاف
غربه دیو یسترق دخی شرقه غرب انکی مری عد اولنوانکی دنب
یا به بنی لکن بری سفلت کبی اسمی شهره دکی عادت کبی
دوریه لی هر بری ناشه لی هر اولانده باطن اولان قاعده

Gökbilimci bunları göz önünde tutarak işlemlerini yürütür. Artığı bilmek gerekirse aşağıdaki çizelgeye bakar. İstanbul enlemine göre artığı, yarımı özenle uygular.

İKİNCİ BÖLÜM YERYÜZÜ KÜRESİ ÜZERİNE

Bunda denizin ve karanın belli olması için suretler biçiminde şekiller yazmadı(?) Onda görünen yer ve su küresi bir coğrafya gözgüsü oldu. Okyonus'un oranlarını, nasıl olduğunu, ölçüsünü su gibi ezberledi. Onda Eski dünya , yeni dünya, Hazer denizi, Karadeniz, Akdeniz apaçıktır. Boylamı ile enlemi eksiksiz belirtilmiştir. Ül-

Gayrileri bunlara edüp kıyas — Bast eder â'mâlini hey'et-şinâs
Lâzım ise fazlası bilmek eğer — Cedvel-i âtîye oluna nazar
Arz-ı Stanbul'a göre bi't-tamâm — Fazl vü nısfına eder ihtimâm

BÂB- DÜM DER-KÜRE-ARZ

Bunda ıyân olmak içün bahr ü ber — Yazmadı eşkâl ber-vech-i suver
Anda nümâyân küre-i arz ü mâ — Oldu bir ayine-i coğrafıya
Bahr-i Muhitin niseb ü hey-etin — Su gibi ezberledi kemmiyetin
Anda celî Arz-ı Atık ü Cedîd — Bahr-i Hazer Bahr-i Siyah ü Sefîd
Tûl ile arzı mütebeyyin tamâm — Olmuş eyâletde hudûd irtisâm
Tûlu muaddilden olunur şümâr — Arzı sayar halka-i nısf-ün-nehâr
Tûl ile arzı bilinen her mahal — Şübhesiz olur bunun üstünde hal
İşte bu üslûb ile her memleket — Herkese malûm olur ey âli-baht
Lîk sipihrin ameli bî-gümân — Nâ-müteharrik küre gibi heman
Garba dinür şark dahi şarka garb — İki meri addolunur iki iki zenb
Yaptığı lâkin bunu saat gibi — Eski şehirde yeni âdet gibi
Devrine zâhir budurur fâide — Zâhir olan bâtın olan kaide

kelerin, illerin sınırlarıçizilmiştir. Boylamı (değişken) den, enlemi (Meridiyen) den sayılır Boylamı ile enlemi bilinen her yer, bu küre üzerinde, kuşkusuz, bulunur İşte bu tumla her ülke herkesçe bilinir. Ne varki göğün işlemleri, kuşkusuz, hemen hemen kıpırdamayan bir küre gibidir. Batıya Doğu denir, Doğuya da Batı . İki "meri" iki kuyruk sayılır. Ne var ki yaptığı saat gibidir. Eski şehirde yeni âdet gibidir. Demek dönüşünün yararı budur: Açık olan da gizli olan da kuraldır.

بیلی رہبتی ایسہ تحرک اگر
بولہ جہ شرقہ ایہ یایہ سفر

وقی معین کورینور وجہان
جملہ اوقات زمین و زمان

شمس کہ بر مرکزہ ایسہ طلوع
اول دم ایہ جای دیگرون رجوع

ایتہ یاندہ زوال ایلر اول
ہر بیہ برقط ایلہ دخول

قی وجہی عصر و عشا مقدمہ
جملہ سی برون بولنور یل تعب

وار ایسہ بونده وجہ رمزیلہ
لازم اولور واضعی انك بیان

بولدی سیاق بو یادہ اختتام
بولدی بو یادہ سعی شاهانہ ی

اوکرنوب ادب ملوکانہ ی
طوردی اولوب سدہ شاهانہ ی

ایتدی دعا دولت و اقبالہ
قلدی دعا دولت و اقبالہ

دوندی ایہ و تسبیح ایہ انس و ملك
شوکت شاهانہ ك اولدی قرار

ہر طرفہ شعشعہ پرتو افکن اولوب
مہر جہان شرف آرا اولوب

دولتلو اعدالری یسوای اولہ
ہمدمی اولدی اریدی بای اولہ

سایہ عدلکہ بولہ راحت
زیرہ نوع بشر عاجز

یازدی بو تحفہ یی کمتر کہ
سن شہ عالی نگہ ی ربا

عین عنایتلہ بویہ نظر
ناظر سیاق اولہ

تا یہ حشر مظلومہ علیا اولہ

۱۱۵۷

Yani yer yürütülse bu durumuyle Doğuya yollanır. Hem de üzerinde bütün vakitler, zamanlar ve yerler apaçık görünür. Güneğ, bir yerde doğsa, o anda başka bir yerden batar. Bununla birlikte bir yerde öğle çizgisine gelmiş ve her yere değişik vakitlerde girmiş olur. Tan, kuşluk, ikindi, yatsı, yarı gece...hepsı birden yorulmaksızın bulunur. Eğer bunda da gizli kalmış bir yön varsa, yapıcısının bunu bildirmesi gerek. Özenle harcanan çabalarla bu beticık burada sona erdı. Saray töresini öğrenip Sultanın eşığını öperek durdu Ustun gör-

Yani zemîn etse teharrük eğer
Böylece şarka eder idi sefer

Dahi muayyen görinür der cihân
Cümle-i evkât-ı zemîn ü zamân

Şems ki bir mevzıa etse tulû'
Ol dem eder cay-i diğerden rucû

Yine bir âharde zevâl eyler ol
Her yere bir vaktile eyler dühûl

Fecr ü duhâ asr u ışa nısf-ı şeb
Cümlesi birden bulunur bî-teab

Var ise bunda dahi remz-i nihân
Lâzım olur vâzıı etmek beyân

Sarf-ı tüvâniyle olup ihtimâm
Buldu risâle burada ıhtitâm.

Öğrenüp adâb-ı mülûkâneyi
Durdı öpüp südde-i Şâhâneyi

Etdi senâ şevket ü iclâline
Kıldı duâ devlet ü ıkbâline

Dedi ki mâ-dâme sipihr-i felek
Devr ede tesbîh ede ins ü melek

Ömr-i Hümâyûnun ola bî-şümâr
Şevket-i Şâhanen ola bî-karâr

Mihr-i cemâlin şeref efrâz olup
Her tarafa şa'şaa-perdâz olup

Sıdk ile huddâmın olan bay ola
Devletin â'dâları rüsvây ola

Zümre-i nev-i beşerin gâyeti
Saye-i adlinde bula râhatı

Sen Şeh-i âlî-nigehe bî-riyâ
Yazdı bu nev-tuhfeyi kemter gedâ

Basıre-i fahr-i selâtîn eğer
Ayn-i inâyetle buyursa nazar

Namı Şifa nâzım Sinâ olur
Tarihi manzûme-i ulyâ olur
1152(1736)

erkini överek; devletine, görkemli erkine yüce orununa dualar etti. Dedi ki: Gökler dönüp durdukça insanlar, melekler tesbih etsinler. Yüce Padışahımın yaşamı sayısız olsun. Görkemli erki gittikçe artsın. Güzelliğinin güneşi şerefler saçsın. Her yer pırıl pırıl olsun. Buyruğunda doğrulukla çalışanlar bay olsun. Devletin yağıları alçalsın, aşağılansın. Kişioğullarının son istekleri onun tüzesinin gölgesinde erince kavuşmaktır.

Değersiz yoksul kul, bu yeni armağanı, sen göz bebeği, yüce görüşlü padışahıma -riyasız- sunmak üzere yazdı. Sultanların övüncü, eğer bakmak iyiliğinde bulunursa bu koşuğun

Adı(Şifa),yazarı(Sina) olur
Tarihi de Manzume-i Ulya olur
1152 (1736)